

# POPÜLER KÜLTÜR BAĞLAMINDA FUTBOL VE SİYASET İLİŞKİSİ

İbrahim Hakkı SEYDİOĞULLARI\*

## Özet

Futbol dünya üzerinde en çok izleyici bulan spor dallarından birisidir. Sanayi devriminden sonra günümüzdeki formuna ulaştığı ve kurallı bir oyun haline geldiği bilinmektedir. Oyun, kapitalist üretim biçimini desteklemek amacıyla burjuvanın proletaryaya bir uğraş bulması olarak ortaya çıkmıştır. Bu makalede, futbolun hegemonyaya karşı alternatif direniş alanı olarak mı kaldığı yoksa kitle kültürü olarak kültür endüstrisinin bir enstrümanı haline mi geldiği tartışılacaktır. Futbolun günümüzde cılız şekilde bir direniş alanı oluşturduğu vakalar görülse de hegemonya mücadelede üstünlüğünü korumaktadır. Futbol sermaye birikimini sağlayabilen bir kültür endüstrisi ürünü haline gelmiştir. Bu nedenle de siyasetten mafyaya, cemaatlerden tüm çıkar gruplarına kadar her yapıyı çekim alanına almıştır. Ekonomik bir olgu olan futboldaki egemenliğin bir parçası olan kuralsız oluşumların eylemleri kapsamında şike konusu da çalışmamızın konusudur.

**Anahtar Kelimeler:** Futbol, hegemonya, popüler kültür, siyaset

\*Doktora Öğrencisi, Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bilim Dalı

# THE RELATIONSHIP BETWEEN FOOTBALL AND POLITICS IN THE CONTEXT OF POPULAR CULTURE

İbrahim Hakkı SEYDİOĞULLARI\*

## Abstract

Football is one of the most popular sports in the world. Primitive forms of the game date back to BC. It is known that it reached its present form and has become a game with rules after the industrial revolution. The game can be defined as the bourgeois invention of an occupation for the proletariat in order to support the capitalist mode of production. In this article, it will be discussed whether football remains as an alternative field of resistance against hegemony or whether it has become an instrument of the culture industry as a mass culture. Although there are cases where football creates a weak resistance area today, hegemony maintains its superiority in the struggle. Football has become a cultural industry product that can provide capital accumulation. For this reason, it has attracted every structure from politics to the mafia, from congregations to other interest groups. The subject of match-fixing is also the issue of our study within the scope of the actions of irregular formations, which are part of the dominance in football, which is an economic phenomenon.

**Keywords:** *Football, hegemony, politics, popular culture*

\*Ph.D. Student, Hacı Bayram Veli University, Institute of Graduate Programs, Public Relations and Publicity Department

# POPÜLER KÜLTÜR BAĞLAMINDA FUTBOL VE SİYASET İLİŞKİSİ

## GİRİŞ

“*Ne sağcıyız ne solcu, futbolcuyuz futbolcu*” sloganı Türkiye’de bir dönem sıkça kullanılmıştır. Bu slogan o dönemde yaşanan sert siyasi çatışma ortamından en kolay kaçış yollarından biri olduğunu söylemek mümkündür. Mahalle aralarında çeşitli ideolojik gruplar tarafından çevrilen ve adeta “*sorguya*” alınan bireyler, çeviren grupların ideolojik yaklaşımını bilmediğinden ve deyim yerindeyse bir kazaya kurban gitmemek için kendilerine futbolcuyuz demek zorunluluğunu hissetmişlerdir.

12 Eylül 1980 sonrasında ülkede yaşanan siyasi değişimle birlikte ve darbe yönetiminin isteği doğrultusunda yeni bir toplum tasarlanmaya başlanmıştır. Sert siyasi çatışma ve şiddeti içindeki gençlik, apolitik bir yapı üzerine oturtulmak istenmiş ve bu yönde üretilmiş bir yaşantıya kanalize edilmiştir. Böylece siyaset toplum hafızasından ve yeni yetişen gençliğin literatüründen silinecek, arzu edilen ve olması istenen bir siyaset belleklere yerleştirilecektir. Bu uygulamanın etkisiyle de bilinen söylem apolitik duruşa slogan haline dönüştürülmüştür.

1980 sonrası ülkemizde apolitik ideolojiyi meşrulaştırma aracı olarak kültür endüstrisinin<sup>1</sup> ürünleri kullanılmaya başlamıştır. Ancak zamanla bu ürünlerin Türk toplumunda yarattığı popülarite iktidar sahiplerinin ilgi göstermesine yol açmış ve siyaset tarafından popülist amaçlara alet edilmiştir. Başta müzik ve sporun kültürel DİA<sup>2</sup> halinde kalması sağlanmıştır (Althusser, 2010: 169). Bu bağlamda futbolun hegemonyanın üretildiği alanlardan birisi olduğunu söylemek de mümkün olmuştur (Crehan, 2006: 105 vd).

<sup>1</sup> Kültür endüstrisi; Frankfurt Okulu olarak bilinen ve kültürün, kapitalist üretim ilişkilerinin yeniden üretilmesi için biçimlendirildiğini savunan düşünce okulunca ortaya atılmış bir kavramdır. Kültür endüstrisinin en önemli yasası, “insanların arzuladıkları şeylere kavuşmamaları ve bu yoksunluk içinde bile gülerek doyuma ulaşmalarını sağlamaktır” (Adorno, 2007: 74).

<sup>2</sup> DİA; Devletin İdeolojik Aygıtları kavramının kısaltmasıdır. Louis Althusser tarafından kuram ve kavramsal çerçeveye oturtulmuştur.

Özellikle futbola gösterilen yoğun ilgi, ekonomik ve siyasi/ideolojik rantla çevrilmek istenmiş ve çevrilmiştir. Kitle iletişim araçlarının da gelişmesiyle evlerin içine kadar giren futbolcuların ve futbolun popülerliği katlanmıştır<sup>3</sup>. Futbol, kitleleri veya ötekileri yönetmek için kullanılmaya başlanmış ve kapitalist çevrelerce propagandası yapılan “*futbolda siyaset yoktur*” anlayışının doğru olmadığı ortaya çıkmıştır (Erdoğan, 2008: 2).

Futbol sadece futbol değildir. Onu eğlence ve boş zamanı değerlendirme aracı olarak görmemek gerekmektedir. Futbol; kapitalizmin ekonomik, siyasal, ideolojik ve özellikle de kültürel amaçlarını üretmeye yönelik örgütlü etkinlikler bütünüdür (Erdoğan, 2008: 5). Toplumsal bir parçalanma yaratma ve böylece sistemin kitleleri daha kolay denetim altına alınmasını sağlama amacını taşır (Çoban, 2008: 61).

Bu çalışmada futbolun toplumumuzdaki yeri, bazı popüler kültür kuram ve yaklaşımlarına olan yakınlığı ve Türk siyasetiyle olan ilişkileri konusunda bir inceleme yapılacaktır. Popüler kültür yaklaşım ve kuramlarının ele alınacağı bölümden sonra futbolun dünya ve Türkiye’deki tarihsel gelişimi, 12 Eylül 1980 öncesi ve sonrasında futbola olan bakış açısı ile Türk toplumu tarafından nasıl algılandığı betimlenecek, Türkiye’de futbolunun popülerliğinin hangi kuramsal yaklaşıma/yaklaşımlara uyduğu tartışılacaktır. Ayrıca siyasetin, ekonomik bir olgu olan futbol üzerindeki etkileri irdelenecek ve futboldaki egemenliğin bir parçası olan kuralsız oluşumların eylemleri kapsamında şike konusu irdelenecektir. Türk ve dünya futbolundan örnekler incelenerek yapılacak bu çalışmada literatür taraması ve derleme yoluyla kuramsal yaklaşımlar temel alınacaktır.

## 1. Popüler Kültür Yaklaşımları

Kültür yabancı dillerden dilimize aktarılmış bir kavramdır ve 100’den fazla tanıma sahiptir. Özellikle İngiliz dilinin en karmaşık iki üç sözcüğünden birisidir. Raymond Williams’a göre bunun nedeni birbiriyle çatışan farklı entelektüel

---

<sup>3</sup> Tele Vole programları olarak da bilinen magazin yapımları buna en güzel örnektir.

disiplinlerde ve düşünce sistemlerinde, farklı kavramları karşılayacak şekilde kullanılmasıdır (Williams'tan akt. Crehan, 2006: 62).

Williams *Keywords* adlı kitabında kültür konusuna özgün bir vurgu yapmıştır. Buna göre de kültürden, hayvanların ve ürünlerin yetiştirme sürecini anlatmak için yararlanmıştır. Başka ifadeyle kültür kelimesi yetiştirme, üretme, eğitme, terbiye etme gibi faaliyetleri kapsayan ve tarım alanına özgü etkinlikleri tanımlamak için kullanılmıştır (Gökalp, 2004: 113). Daha sonra bu kelime insan ve toplumların gelişimi anlamına gelecek şekilde var olmuş ve durum 19. Yüzyılın başlarına kadar devam etmiştir (Crehan, 2006: 64).

Kültür insan ve toplumların gelişim süreçlerini, olay ve olgularla karşılıklı etkileşimlerini, yaşam biçimlerini ve süreç içerisinde elde ettikleri kazanımları ifade etmek için kullanılmıştır. Bu kapsamda kültürün tarihsel, coğrafik ve sosyal niteliğinin bulunduğu söylenebilir. Yerel olan kültür, iletişim teknolojisindeki değişme ve gelişimlerle birlikte küresel hale gelmiştir (Şentürk, 2007: 25). Kavramın kullanımında meydana gelen değişiklik bu alanda yapılan akademik çalışmaları da artırmıştır.

Kültür alanında yapılan akademik ve kuramsal çalışmalar yüksek kültür, aşağı kültür, popüler kültür ve kitle kültürü gibi kavramları ortaya çıkarmıştır. Yapılan tanımlamaların bir kısmı kapitalist üretim ilişkilerinin sorgulanması temelinde ele alınmıştır. Örneğin kitle kültürü kavramı bu bağlamda ve 19. Yüzyıl kapitalizmi sayesinde oluşmuştur (Erdoğan, 2004).

Frankfurt Okulu'ndan Althusserci paradigmaya değin uzanan Neo-Marksist modellere dayalı kültürel çalışmalar olduğu gibi, Neo-Weberci, Neo-Durkheimci, post yapısalcı ve feminist kökenli kültürel çalışmalar ve kültürün kavranması için farklı sosyal teorileri kullanan yaklaşımlar mevcuttur (Kellner, 2009).

1923'te Frankfurt Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü adı altında kurulan ve Max Horkhemier, Thedor Adorno ve Herbert Marcuse tarafından temelleri atılan

Frankfurt Okulu,<sup>4</sup> kültürel çalışmaların temelini oluşturmuştur (Odabaş, 2018: 213). Okul düşünürleri 2. Dünya Savaşı sırasında ABD'ye geçerek çalışmalarını bu ülkede sürdürmüşlerdir. Frankfurt Okulu hem kapitalizmi hem de Sovyet rejimini eleştirir bir misyon yüklenmiştir. Onlara göre kapitalist ülkelerde işçi sınıfının devrim düşüncelerinin başarısızlığa uğramasının temel nedeni, kitle kültürü ve bireylerin bilinçlerine tahakküm kuran kültür endüstrisidir.

Kültür endüstrisi, ürünleri ile insanlara başka bir hayat yaşatır. İnsanı aslında gereksinim duymayacağı ürünleriyle yanlış yönlendirir ve onları iktidarla bir araya getirip uzlaştırmak için kapitalist tahakkümün yeniden üretimine yardımcı olur. Okul üyeleri yüksek kültür/alçak kültür şeklinde bir ayırım yaparak, kültür kavramına yönelik elitist bir yaklaşımı benimsemişlerdir. Onlara göre bir yüksek kültür varlığı olan sanat, insanı mevcut duruma boyun eğdirmek yerine egemen siyasal düzenin dayatmalarına direnmeye sevk eder. Kitle kültüründe ise bu fayda görülemez (Gökalp, 2004: 119-120).

İnsanın ihtiyaç duymasa da bir ürünü/hizmeti tüketmesi/tükettirilmesi temelinde oluşan kültür endüstrisi kavramı, İngiliz kültür araştırmalarının temeli olmuştur (Özcan, 2009).

İngiliz kültür araştırmaları, Richard Hoggart, Raymond Williams ve E. P. Thompson önderliğinde kurulmuştur. Öncülleri olan Frankfurt Okulu ile aynı paralelde kuramlar üretmelerine rağmen, eleştirilerinin olumlu bir yanı da olmuştur. Onlar kültür endüstrisi ürünlerine ve kitle kültürüne karşı, işçi sınıfının kültürünü ve direncini cesaretlendiren bir yapı düşünmüşlerdir. Özellikle Williams, kültürdeki yüksek/alçak ayırımını reddetmiş ve kültürü hayatın bütünü olarak görmeye başlamıştır. Birmingham grubu, kültürel araştırmayı sosyal teoriye aktarmayı sürdürmüş ve sosyal bağlamaştırma ve eleştiriye de içine

<sup>4</sup> Frankfurt Okulu adlandırması kuramcılarının kendi tercihi değil, başkalarının atfetmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Kendileri kuramlarını Eleştirel Teori olarak anılmasını isterler. Okulun kuramcılarının kitle kültürü olgusuna yönelik yaklaşımları birbirine benzer nitelikte değildir. Adorno, Horkheimer ve Marcuse gibi kuramcılardaki karamsarlık ve katı eleştiri, okulun diğer önemli ismi Benjamin tarafından kabul edilmemektedir. Benjamin teknolojik ilerlemelerin, alçak kültür olarak görülen popüler sanata olumlu yönde etki edeceğini söyler (Küçükcan, 2002: 266; Begtimur, 2018: 61).

alacak şekilde bir yaklaşım geliştirmeye devam etmiştir. 1968 yılından sonra okul yönetimi Stuart Hall'un kontrolüne geçmiştir (Kellner, 2009).

Stuart Hall önderliğindeki okul Marksist bir yaklaşım benimsemiştir. Marksist bir yaklaşım benimsemesine rağmen Marksizm'in ekonomik indirgemeciliğinden dolayı onu eleştirmekten de çekinmez (Hall, 2008: 89). Bu bağlamda Althusser ve Gramsci'nin fikirlerinden etkilenecek, kültür alanını egemen sınıfa karşı bir direniş bölgesi olarak tanımlamışlardır (Gökalp, 2004: 123). Kültür alanı hem ideolojik mücadelenin yapıldığı, hem birleşme ve direnişlerin olduğu, hem de hegemonyanın kazanılıp kaybedildiği geniş bir alanı ifade eder (Storey, 2000: 12). Bu alan toplumsal anlamların ve kimliklerin kurulduğu ve dönüştürüldüğü bir yer olarak, hegemonyanın kuruluşunda önemli olan ideolojik mücadele bölgelerinden birisidir (Gökalp, 2004: 150).

İngiliz kültürel çalışmalardaki kültür kavramı, estetik anlamından çok siyasal anlamıyla tanımlanmaktadır. Kültürel çalışmaların ilgilendiği alan, estetik mükemmellik veya düşünsel ve ruhsal gelişim süreci olarak tanımlanan kültür değildir. İngiliz ekolü, bir coğrafyada yaşayan insanların dönemsel davranışları ve uygulamaları olarak görülen kültürü kendisine konu eder ve ideolojik açıdan ele aldığı kültürü mücadele alanı olarak değerlendirir (Storey, 2000: 9-10).

Anlaşılabileceği üzere kitle kültürü, üzerinde hemen her zaman olumsuz bir yargıyı barındırır. Kitle kültürü, tüketicilerin sorgulamadan tüketmeyi kabul ettikleri ürünlerle piyasayı kuşatan kültür endüstrisi icatlarına göndermede bulunur. Yine kitle kültürü kavramı, farklı toplumsal grupların varlığını yadsır ve türdeş bir toplumu ima eden "*kitle toplumu*" ile bitişik bir kavramdır. Her toplumda ırksal, sınıfsal, geleneksel ya da bölgesel özelliklerle belirlenen farklı hayat biçimleri bulunmaktadır. Ancak kitle kültürü kavramı toplumsal/kültürel bu ayrımları ve çeşitliliği yok sayar (Gökalp, 2004: 122). Bu bağlamda kitle kültürü kavramı halk kültüründen de ayrılır (Yaylagül, 2010: 88). Kitle kültürü kavramı, daha çok eleştirel bir bakış açısıyla kullanılır.

Popüler kültür kavramı hem insanın tepki gösterebilme, olayları

etkileyebilme ve deēiřtirebilme yeteneēini hem de toplumsal/ekonomik ve ideolojik koşulların sınırlamalarını ve belirleyiciliēini göz ardı etmeyen bir kavramdır (Özbek, 2010: 98). Örneēin Fiske popüler kùltürü bir mücadele alanı olarak görür. Fiske özel olarak uzlaşma sürecini tanımlamak yerine, uzlaşmayı gerekli kılan popüler kùltür üretimini araştırmıştır (Storey, 2000: 36).

Popüler kùltür, üretildiēi sosyal gruplar içinde geniş kitlelerce paylaşılan inanç, uygulama ve nesnelerdir. Politik bir tanım aranırsa, toplumların ya da tahakküm altında olanların kùltürü olarak ifade edilmesi mümkündür. Bu tanımlamalar kapsamında popüler kùltürün hem geleneklerle birlikte oluşan toplumsal inanışları ve uygulamaları hem güncelde yayılan uygulama ve nesneleri hem de politik ve ticari alanlardan yayılan uygulama ve nesneleri içerdiei söylenebilir (Mutlu, 2008: 236-237). Hatta Stuart Hall, popüler kùltür alanında sosyalizmin ve sosyalist kùltürün tesis edilebileceēini dahi ifade etmiştir (Storey, 2000: 32).

Popüler kùltür, başta televizyon olmak üzere kitle iletişim araçları vasıtasıyla üretilir. Kitle iletişim araçlarının küreselliēi popüler kùltürün de küresel bir hal almasını saēlar. Bugün ölkemizde tüm dünyadaki festivaller canlı olarak izlenebilmektedir. Ancak popüler kùltürün, göstergebilimsel düzeyde ve sadece onu tüketen insanların inşası olarak görölmemesi gerekir. Popüler kùltür sadece medya pratikleri ve temsilleri olarak da görölmemelidir. Çünkü popüler kùltür gündelik hayat pratiklerinden ve onun alt kùltürlerinden baēımsız deēildir (Gökalp, 2004: 126). Buna raēmen popüler kùltürü kitle kùltürünün bir parçası olmakla eleştirenler ve dolayısıyla kapitalizmin ürettiēi ticareti ve tüketimi amaçlayan bir aracı olduēunu ileri sürenler de vardır (Erdoēan, 2001: 72). Popüler kùltür halk kùltürünü fonksiyonel dönüşümlere uēratarak kendi biēimi haline getirmiştir. Ancak bunu yaparken aslına sadık kalmamıştır. Halk kùltürünün biēim ve özünü deēiřtirmiş ya ücretle ulaşılmasını saēlamıř ya da kùltür endüstrisinin enstrümanları arasına taşımıştır (Erdoēan ve Alemdar, 2005: 48). Dolayısıyla iktidar ve tahakküm ilişkilerinin dışında kalan, tam, özgün, özerk hiçbir popüler kùltür bulunmadiei söylenebilir (Hall, 1997: 18).

Tarihsel temellerinde bir direniş alanı varlığı da bulunan futbolun, gelinen noktada kitle kültürü haline dönüştüğü ve kültür endüstrisinde üretilen bir meta olarak kapitalizme hizmet ettiği, bu bağlamda çıkar grupları tarafından rant elde etmek adına tercih edildiği, ayrıca apolitik bir toplum yaratmak/sürdürmek ve popülist propaganda aracı olarak siyaset tarafından ustaca kullanıldığı görülmektedir.

## 2. Dünya’da ve Türkiye’de Futbol

Popüler kültür içerisinde yer edinmiş olan sacayağının birisi futboldur<sup>5</sup>. Futbol değişik toplumların geçmişlerinde çok eskilere dayanan ve ayakla oynanan bir top oyunudur (Doğan, 2008: 13). Tıpkı olimpiyat oyunlarında olduğu gibi futbol oyununun ortaya çıkışıyla ilgili de çeşitli efsaneler ve rivayetler bulunmaktadır. Pek çok ülkede söylencelere konu olan ve futbolun ilk biçimleri olarak kabul edilen farklı top oyunlarından bahsedilmektedir (Şahin ve Tunçkol, 2010: 222).

Ayakla, top şekline getirilmiş bazı cisimlerle ve belirli kurallara dayanmadan oynanan bu oyun, Çin, Japonya, Mısır, Yunan, Roma, Aztek, Eskimo ve Amerikan yerlileri gibi topluluklarda görülmüştür. Alandaki genel düşünce, top oyunlarının tarih sahnesinde birbirinden ayrı ortamlarda oluştuğu ve bir kısmının yok olduğu yönündedir. Futbolun ilk defa Milattan Önce 5000-2500 arasında Çin’de ve aynı tarihlerde Mısır’da oynandığı bilinmektedir. Ayakla vurarak Çin’de oynanan oyuna Tsu Chu denmektedir. Oyunun hedefi topu 30-40 cm çapındaki ağla örülü bir deliğe ayakları kullanarak sokmaktır. Çinlilerin Tsu Chu oyununa neden ihtiyaç duydukları ve nasıl doğduğu bilinmemektedir (Erdoğan, 2008: 12). Divan-ül Lügat-ül Türk ve Hatayname gibi eserlerde, Türklerin Orta Asya’da tepük adını verdikleri ayaktopu oyunu oynandığı geçmektedir (Bora ve Erdoğan, 2009: 221; Erdoğan, 2008: 15).

Tarihsel süreç içerisinde futbol dinsel bir ayin, sosyal tören, devletlerarası anlaşma yolu, boş vakit eğlencesi ve askeri eğitimde beden terbiyesi gibi bir dizi

<sup>5</sup> Üçlemenin diğer ayaklarının ise medya ve müzik olduğu söylenebilir.

anlam ve işlevi kendisine yüklemiştir (Doğın, 2008: 17). Genel olarak da egemen güç için kutlama gereksinimini gideren bir oyun karakterinin olduğu söylenebilir (Erdoğan, 2008: 12).

Futbol bugünkü kurallarına 19. Yüzyılın sonlarında kavuşmuştur. İlk kuralların konması ve sistematik bir oyun haline getirilmesi sanayi devriminin yaşandığı İngiltere’de başlamıştır. Bu nedenle İngiltere futbolun beşiğı olarak bilinir (Gökaçtı, 2008: 22). Sanayi devrimi sayesinde devletler ve toplumsal yapılar üzerinde önemli değışiklikler olmuş, sosyal hayatta yeni kurumlar tesis edilmiştir. Bu dönemde ivme kazanan sanayileşme ve kentleşme beraberinde işçi sınıfını oluşturmuştur (Şahin ve Tunçkol, 2010: 221). Kapitalistleşme süreci işçi sınıfının Taylorist ve Fordist yaklaşımlarla sömürölmesini, bu da işçi sınıfının boş zamanlarının kontrol altına alınmasını ve bir eğlence ile kaplanmasını, işçi bedeninin sürekli zinde tutulması gereğini ortaya çıkarmıştır. Böylece kent yaşamı içinde yaşamak ve çalışmak zorunda olan işçilerin sadece mesai saatleri değil, boş zamanları da egemen ideolojiye uygun davranış kalıplarına sokulmuştur (Öngören ve Karaduman, 2002: 214). Böylece futbolun ilk olarak işçi sınıfının ve çocuklarının oynadığı veya seyrettiğı amatör bir yapı olarak inşa edildiğı söylenebilir. Futbol, aristokratların kriket ve tenisine karşı proleterlerin oyunudur (Şahin ve Tunçkol, 2010: 223). Bükler’e (1992) göre top, toplumsal statü göstergesinin başlangıcıdır ve aynı zamanda toplumsal sınıfların konumlarını tespit amacıyla kullanılır: “*Top küçüldükçe sınıfsal konum yükselir*”.

Kurallı futbol Osmanlı İmparatorluğu döneminde ilk defa İngilizler tarafından getirilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu ile çok yönlü ilişkileri olan İngiltere’nin Osmanlı topraklarında yaşayan ve iş yapan vatandaşları vardır. Özellikle İstanbul ile liman şehirleri olan İzmir, Selanik, İskenderiye gibi kentlerde İngiliz nüfusu fazladır. İlk futbol maçları da yine buralarda İngiliz, İtalyan ve Rum gençlerin kurdukları futbol takımları arasında görölmüştür. Bu dönemde Müslüman gençlerde heves görölse de iktidarın koyduğı yasaklar ve tutucu çevrelerin sıcak bakmaması sonucu Türkler arasında futbol geliş(e)memiştir. Ancak 20. Yüzyılın başlarında İzmir ve İstanbul gibi şehirlerdeki bazı gençler futbol oynamaya başlamış -ki bunların geneli asker/bürokrat ve iktidara

yakın kişilerin çocuklarıydı-, buradan da tüm topluma yayılmıştır (Erdoğan, 2008: 15; Gökacı, 2008: 23 vd.; Kılıç, 2007: 87).

Kapitalist üretim ilişkilerinin gelişmeye başlaması sonucu insanlığın yaşadığı her alan bu üretim ilişkileri tarafından egemenlik altına alınmaya, metalaştırılmaya, şirketleştirilmeye, kar amacına hitap eden tüketime ve sömürüye çalışılmıştır. Genelde dünya özelde de ülkemizde futbolun bu amaçla kullanılan bir olgu olduğu söylenebilir. Futbol popülerliğinin sağladığı yaygınlıkla, kendisini tüketmeye hazır insan sayısının milyarlarca olduğu bir spor dalıdır. Bu özelliği, egemen güçlerin dikkatinden kaçmamış ve futbol özellikle küreselleşmenin başladığı 1980'lerden sonra daralan kapitalist dünya ekonomisi için ekonomik krizi aşma araçlarından birisi olmuştur.

### **3. Futbol Endüstrisi ve Futbolun Ekonomi Politikası**

Kapitalizmin gelişmesiyle birlikte popüler kültür, insan ihtiyaçlarını daha endüstriyel, eğlenceli, renkli, canlı ve bol çeşitli olarak insanlara sunmuştur (Kozanoğlu, 2004: 165). Futbol İngiltere'de 19. Yüzyıldaki sosyal değişimler nedeniyle ilk olarak bir "işçi sınıfı eğlencesi" karakteri edinmiştir. Bu sporun yayılmasında İngiliz denizcileri, eğitimcileri, tüccar ve demiryolu işçileri önemli rol oynamıştır. Kurallarının basitliği nedeniyle de götürüldüğü yerlerdeki halk kültürüyle kolaylıkla kaynaşmıştır (Yurdesin, 2005: 110). Tabiidir ki yaygınlaşmasına, oyunun malzemelerinin herkes için ulaşılabilir olması ve insanlığın top oyunlarına binlerce yılı içeren simgesel ve törensel bağları da etki etmiştir (Doğan, 2008: 17; Öcal, 2002: 120; Özdağ vd., 2011: 15). Futbol bir takım sporudur. Takımlar içinden çıktığı toplumun veya topluluğun özneleşmiş halidir.

Futbol pazarında dolaşan para oldukça fazladır ve bu sürekli olarak yeniden üretilir. Başlangıçta çalışma ortamından işçileri bir nebze de olsa uzaklaştırmak için kullanılan futbol, boş zamanın artması ve ekonomi politikasının oluşmasıyla birlikte bir işe/mesleğe dönüşmeye başlamıştır (Talimciler, 2002: 37). Aşağı sınıflar tarafından egemenlere karşı bir itiraz alanı olarak görülen futbol, artık işçi sınıfı çocuklarının çabuk zengin olma hayallerini beslemeye başlamış, kısa yoldan para ve şöhret kazanmanın yanında sosyal statüde yükselmeyi sağlayacak

en kolay alan olarak görülmeye başlanmıştır (Yılmaz, 2002: 15). Böylece futbol iktidarın “*sirk ve ekmek*”<sup>6</sup>, böl ve yönet politikalarının tezahür ettiği yerlerden biri haline gelmiştir (Erdoğan, 2008: 7).

Küreselleşen dünyada endüstrileşen spor ve en popüler dalı olan futbolun emperyalist küresel güçlerden etkilenmemesi ve gelişmelerden kendi payına düşeni almaması mümkün değildir (Talimciler, 2002: 37). Nitekim oluşan futbol endüstrisi milyarlarca dolarlık sermayenin el değiştirdiği, ekonomik cazibesi sayesinde hem ezilen kesimlerin hem de egemen kesimlerin ilgi gösterdiği ve yeniden üretimin hemen her gün yaşandığı bir alan haline getirilmiştir. Futbol, çokuluslu sermayenin çıkarlarını onay üretme ve kapitalist bilinç üretme çalışmalarıyla destekleyen kültürel içeriğe de sahiptir (Öcal, 2002: 128). Durum, futbolun toplumsal kökenlerinden uzaklaşmasına neden olmuştur (Talimciler, 2002: 40).

Futbolcunun değerini belirleyen futbol pazarıdır. Futbolun pazarı bir yandan beceriyi sömürürken, diğer yandan futbolu zenginlik ve şöhrete uzanan yol olarak yansıtır. Böylece bu yapının demokratik ve rekabetçi olduğu, alt zümre içinde bulunan bireylerin üst sınıfa geçebilmeleri için kendi becerilerinin yeterli olacağı gösterilir ve bu yolla içinde bulunduğu kapitalist sistem meşrulaştırılır (Erdoğan, 2008: 25). Dolayısıyla futbol halka ait bir oyun olma özelliğini yitirerek üst sınıfların eğlence ve çıkarları doğrultusunda kullanılan bir oyun haline gelir (Talimciler, 2008: 110). Bu bağlamda asıl pazar stadyumun tam ortasında kurulur. Futbolcuların, antrenörlerin ve hakemlerin ayakkabılarından formalarına hatta oynadıkları topa kadar, stadyumdaki her şey futbol endüstrisinin yan ürünlerini pazarlayan dev markaların imzasını taşımakta, futbolcular sayesinde bu markaların reklamları yapılmakta ve imajları sağlamlaştırılmaktadır. Müzik veya sinema dünyasının starlarından daha çok ilgi gören futbolun yıldız oyuncularından bir meta olarak yararlanılmaktadır (Yılmaz, 2002: 21). Ek olarak,

<sup>6</sup> Spor, tarihsel gelişim süreci içerisinde iktidarlar tarafından halkı kontrol etmek üzere kullanılmıştır. Örneğin Roma İmparatorluğu'nda, Roma'ya göç eden her ulusun işçi sınıfından insanları sisteme bağlayabilmek ve şehirde tutmak için ekmek dağıtarak karınları doyuruluyor, spor oyunları düzenleyerek eğlence gereksinimleri gideriliyordu. “Panem et circenses” sözcüğünde kavramlaşan sirk ve ekmek, baskı altında ezilen kitlelere verilen bir lütfu ve sosyal/politik hoşnutsuzluğun savuşturulmasını tanımlamaktadır.

birçok büyük firma, medya kuruluşu, reklamcı, sponsor ve menajer futbol kulüplerine sahip veya ortak olarak kar marjlarını artırmıştır (Erdoğan, 2008: 22). Futbolun ticari bir meta olarak alınıp satılabilen ürün haline gelmesiyle her şey paraya endekslenmiş, kazanılan kupalar bile getirdiği paraların arkasında kalmış, futbol kulüpleri tüketim toplumunun arzu ettiği gibi bir marka ve ürün haline dönüşmüşlerdir. Futbol artık bir endüstri koludur<sup>7</sup>.

Futbol endüstrisi bazı stratejik ve sistematik kararlarla ortaya çıkmıştır. Futbolun ekonomik değerinin yükselmesinin nedenleri arasında amatör bir spor dalı oluşundan profesyonelliğe geçilmesi, tüketimin ve reklamın her yeri işgal ettiği alışveriş merkezlerine benzer stadyumlar yapılması, halk, iktidar ve çıkar gruplarının oyuna olan ilgi seviyesinin yükselmesi, milliyetçiliğin sembollerinden birine dönüşmesi, futbolla bağlantılı yeni iş alanlarının ve endüstrilerin gelişmesi gibi birçok faktör sayılabilir. Ama asıl neden, özelde televizyon genelde de kitle iletişim araçlarıyla kurduğu ortaklık ilişkisidir (Akşar, 2010: 113). Medya, düşünce ve kamuoyu oluşturur. Etki alanı insan zihinleridir ve eylemlere egemen olur. Dolayısıyla futbolun medyada çok geniş bir şekilde yer alması kitlelerce çok çabuk kabullenilmesini sağlamıştır (Özdağ ve diğerleri, 2011: 15).

Üretimin gerçekleştiği yer statlar olsa da esas itibarıyla televizyon ve dijital platformlar aracılığıyla futbolun endüstrileşme süreci tamamlanır. Futbol kulübü; futbolcu ihracı, sponsorluk, reklam ve medya, bahis ve naklen yayın gelirlerinden ticari kazanç elde etmektedir. Taraftar olan tüketici ise kulübün sattığı her ürünü kayıtsız şartsız alır ve her hal ve şartta kulübüne para harcamaktadır (Akşar, 2010: 5 ve 102).

Günümüzde futbol teknolojik gelişimlere koşut biçimde, uygulamadan çok seyir niteliği ile öne çıkmaktadır. Milyarlarca insan ekran başında futbol

<sup>7</sup>Çarpıcı gelişme 2021 yılı Nisan ayında meydana gelmiştir. Real Madrid, Barcelona, Atletico Madrid, Liverpool, Manchester City, Manchester United, Arsenal, Chelsea, Tottenham, Juventus, Inter ve Milan kulüplerinin yaptığı ortak açıklamada, aralarına 3 büyük Avrupa takımının daha katılacağı, bu 15 takıma her yıl 5 takım eklenerek 20 takımdan oluşan Avrupa Süper Ligi'ni kuracakları duyurulmuştur. Bu hareket, futbol geliri pastasının hak edenler (!) tarafından bölüşülmesi hamlesi olmuştur. Ancak UEFA'nın yaptığı yoğun bir eleştiri, itiraz ve cezalandırma tehdidiyle girişim şimdilik askıya alınmıştır (Fotomaç, 2021).

maçlarını kendinden geçercesine izlemekte ve yaşantılarını bu izlenceye göre programlamaktadır (Sert, 2000: 160). Futbol, spor ve televizyon arasında oluşan rabıtada çok önemli bir rol oynamaktadır. Televizyonun ve özellikle son dönemde dijital teknolojilerinin kazandırdığı naklen yayın gelirlerinin yüksekliği nedeniyle stadyumlardan daha fazla televizyonlara ve akıllı telefonlara hitap etmeye yönelik yeni bir endüstri oluşmaktadır. Futbolun televizyon ve dijital teknolojilerle yaşadığı birliktelik geleceğini de etkileyecektir<sup>8</sup> (Talimciler, 2002: 40).

Dünyada sporla ilgili pek çok kitapta, makalede, söyleşide medyanın sporu veya futbolu sadece anlatmadığı ve yönlendirmediği ayrıca yönettiğinden de söz edilmektedir. Büyük medya tekelleri organizasyonlar düzenlemekte, kurallar koymakta, maç saatlerini bile kendi saptamakta, hangi takımın öne çıkarılacağına, hangi takımın ne zaman nasıl geri çekileceğine karar vermektedir<sup>9</sup>. Üstelik tüm bunlar daha çok para kazanmak, toplumların kültürel, siyasi hayatını da belirlemek için yapılmaktadır. Medyada sisteme uygun insanlar sivrilmekte/ sivriltilmektedir. Gerçekten nitelikliler ise ancak onlardan sonra ve hak ettikleri değerin azını uzun sürede bulabilmektedir (Arslanoğlu, 2005: 363). Ekonomisi olan her şeyin mutlaka politikası da vardır (Akşar, 2010: 1). Futbolun ekonomi politliğini tüketenler değil bu ekonomiye sahip olanlar belirlemektedir<sup>10</sup>.

**8** Sanal dünyada sanal kulüpler oluşturulmaya ve interaktif oyunlarla turnuvalar yapılmaya çoktan başlanmıştır.

**9** Bunun tipik örneği ülkemizde yaşanmıştır. 3 Temmuz 2011 sabahı şike operasyonu ile futbolda başlayan belirsizlikten sonra, yayıncı kuruluş Süper Ligin programına el atmış, maç saatlerinden, “play-off” denen sistemin getirilmesine kadar müdahaleci olmuştur. Tüm bunlar, yayıncı kuruluşun maddi kayıplarının giderilmesine yöneliktir (Zelyurt, 2017: 24). Bu konuya ilerleyen bölümlerde yeniden değinilecektir.

**10** Futbolun ekonomi politliğini görünürde FİFA ve UEFA belirlemektedir. Elbette bunlar kararlarını, küresel/egemen güçlerin görüş ve çıkarları doğrultusunda almaktadır. UEFA tarafından Beşiktaş, Gaziantepspor ve Bursaspor’un mali disiplinsizliklerinden dolayı bir yıl süreyle Avrupa kupası maçlarına katılmaması kararı verilmiştir. Ancak böyle bir karar, aynı durumda olan ve fakat dünyanın en karlı liglerinden birinde oynayan İspanyol kulüpleri için veril(e)memiştir. Haber için bkz. <http://spor.mynet.com/haber/uefa-ispanyada-olanlara-ne-diyecek/50629> (Erişim: 5 Mayıs 2021).

Anlatılanlar ışığında, hegemonyaya başkaldırı ve ezilen sınıfların yer aldığı bir mücadele alanı olarak görülebilecek olan popüler kültürün, kapitalist üretim ilişkileri nedeniyle evrime uğratıldığı, evrime uğrayan popüler kültürün de sahip olduğu alanları sermayenin hizmetine sunduğu söylenebilir (Şentürk, 2007: 34). Böylece Frankfurt Okulu'nun kültür endüstrisi olarak nitelendirdiği durum günümüz futbolu için geçerli olmuştur (Boniface, 2007). Spor veya futbol, sınıf hakimiyeti ve sömürüsü sisteminin bir parçası olarak modern kapitalist toplumun küçük bir aynası haline gelmiştir (Gökalp, 2004: 131). Bu alanda, alt sınıfların çıkarına hizmet eder gibi görünebilecek gelişmeler bile kapitalist üretim tarzının yeniden üretilmesine yönlendirilmektedir. Burada egemen ideoloji mevcut statükoya süreklilik kazandırabilmek için toplumsallığın ve kültürel alanın her noktasını ele geçirebilecek bir hükmetme yöntemi kullanmaktadır (Aytaç, 2004: 120). Futbol denince akla, adalet ve hakkaniyet ölçülerine göre toplumsal bir fayda yaratma ve bu faydayı paylaşma için mücadele etme gibi bir olgu gel(e)memektedir. Diğer alanlarda olduğu gibi futbol alanında da “direniş” veya “karşıtlık”, egemen pazar yapısının kontrollü alternatiflerine uygun bir şekilde yeniden tanımlanmıştır (Erdoğan, 2008: 50).

Çok yüksek miktarda paranın dolaşımında olduğu futbol ekonomisinde, bireysel bazı unsurlar dışında futbolu bir direniş alanı olarak gören ve egemene muhalefet eden pek görülmemektedir (Çoban, 2008). Dünyada en çok rağbet gören Güney Amerikalı futbolcuların da futbol endüstrisi işçileri olarak değerlendirilmesi mümkündür. Ancak onlar da pahalı Avrupa liglerinde top oynamayı hedefler. Amaçlarına ulaştıklarında ise sermayenin güdümüne hazır emekçiler haline gelirler.

İspanya'da Franco diktatörlüğü futbol vasıtasıyla kitleleri denetim altında tutmayı başarmıştır. Kendisini tehlikede gördüğü anda yasaklamalara gitmiş, Real Madrid spor kulübünü de iktidarının propagandasını yapmak üzere güçlendirmiş ve desteklemiştir (Sert, 2000: 87). Kültürel çalışmalarda tanımlanan biçimiyle futbolun bir direniş alanı oluşuna İspanya'nın Barcelona kulübü örnek gösterilebilir. Katalan kimliği üzerine kurulmuş olan bu kulüp, “*devletsiz bir milletin silahsız ordusu*” olarak tanımlanmış, Franco döneminde

Katalan hissiyatını yansıtanın aracı olmuştur. O, Katalan halkının üzüntü, hayal kırıklığı ve özlemlerinin bir spor kulübünün zaferleriyle kahramanlaştırılmasının süjesidir. Hatta Katalanlar ironik bir şekilde İspanya'da demokrasiye geçiş sürecinin, 1973'te Carreco Blanco'nun öldürülmesiyle değil Barcelona'nın iktidarın takımı olarak özdeşleştirilen Real Madrid'i 5-0 yenisiyle başladığına inanırlar (Colome, 2009: 125 vd.). Ancak Barcelona, bu gelişmelerle başlayan süreç içerisinde futbol endüstrisinin en önemli ürünlerinden birisi haline gelmiştir. Muhalif kimliğini kısmen korumasına rağmen, futboldan en fazla gelir elde eden kulüpler arasına ismini yazdırmıştır (Soygüden, 2016).

Türkiye'de de özellikle İstiklal Savaşı yıllarında ve işgal İstanbul'unda Türk takımlarının işgal kuvvetleri takımlarıyla yaptıkları maçların, "Milli Mücadele"nin bir parçasını/sembolünü oluşturduğu, kazanılan başarıların insanlarımızda zafer hissi yarattığı, futbol tarihimizin vazgeçilmez anlatılarından (Bora ve Erdoğan, 2008: 223)<sup>11</sup>.

Futbolun ekonomi politiğinin izaha çalışıldığı bu bölümden sonra gerek dünyada gerekse de Türkiye'de siyaset kurumu açısından taşıdığı değer aktarılmaya çalışılacaktır.

#### **4. Futbol ve Siyaset**

Futbol, popülerliği ve çok sayıda izleyiciye/tüketiciye hitap etmesi bakımından siyasetin kapsama alanındadır. Althusser (2010) bunu sporun, iktidarın ve kapitalist üretim ilişkilerinin yeniden üretilmesini sağlamak için kullanması olarak yorumlar. Gramsci'ye (Crehan, 2006) göre bu, kapitalist güçlerin hegemonya alanı içinde ve ezilen sınıfların rızasının alınması temellidir. Dünya genelinde siyasetin futbolu söylenen amaçlar için kullandığı örnekler görülmektedir. Futbol bir dönem Almanya, Danimarka, İsveç ve Norveç gibi İskandinav ülkelerinde proletarya hareketi içindeki burjuva uğraşı olarak görülmüş ve ona karşı olumsuz bir tavır alınmıştır (Şahin ve Tunçkol, 2010: 224).

---

<sup>11</sup> İşgal kuvvetlerine karşı oynadığı 50 maçtan 41'ini kazanan ve yalnızca 5 kez yenilen Fenerbahçe, bu mücadele ve efsanede özel bir yere sahiptir. Öyle ki, "müttefik kuvvetlerine karşı düşmanca duygular beslemek" gibi nedenlerle ve işgal kuvvetlerince bir dönem kapatılmıştır.

Gerek Franco diktatörlüğünün uygulamaları<sup>12</sup>, gerekse de Salazar'ın 36 yıllık diktatörlüğü boyunca Portekiz'i 3F<sup>13</sup> ile yönetmesi, devrimcilerin futbola karşı olumsuz bakışını değiştirmemiştir (Bostancıoğlu, 2009: 242-243). Ülkemizdeki sol siyaset için de aynı durum geçerlidir<sup>14</sup>.

12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra hem darbe döneminin oluşturmaya çalıştığı/oluşturduğu apolitik toplumsal yapının etkisi, hem de çok uluslu güçlerin emperyalist eğilimleri doğrultusunda ortaya çıkan küreselleşme olgusu sayesinde futbol, geniş halk kesimlerince kabul edilir ve benimsenir olmuştur. Bunda küresel sermayenin etkisi büyüktür. Böylece Türkiye'de siyaset/futbol ilişkisi net ve gözle görülür bir şekilde 1980'lerde başlamıştır.

Futbol artık çok farklı toplum kesimlerini, çıkarları çatışan sınıf ve zümreleri, ayrı dünya görüş ve ideolojilere sahip insanları ve liderleri çatışma içindeki partilileri aynı takımın taraftarlığı kimliğinde buluşturabilmektedir (Kırca, 2000: 55).

Futbol son derece popülerdir ve geniş halk kitlelerine hitap eder. Bu nedenle siyasetin olmadığı bir futbol düşünülemez. Futbol da siyasete mahkumdur. Futbolun otorite, istisna, kaynak, kolaylık, kayırma ve imtiyaz için siyasal desteğe ihtiyacı vardır. Bu nedenle futbol kulüpleri yöneticileri ve diğer çıkar grupları politikacılarla ilişki içindedir (Erdoğan, 2008: 36). Siyaset; popüler bir alandan popülist politikalarla oy almak, toplumu sosyal, ekonomik ya da siyasi sorunlardan uzak tutmak ve egemenliğini korumak/geliştirmek için futbola ihtiyaç duyar (Yılmaz, 2002: 19). Statlarda bulunan coşkulu kitlenin

**12** 1930'lu yılların sonunda İspanya'da Franco, futbolu denetimi altına almıştır. Franco'nun, Santiago Barnebau Stadyumu'nu 150 bin kişilik uyku tulumuna benzetmesi, spor örgütlenmesinden sorumlu olan general Mascardo'nun "Siyasal hedeflerimizi gerçekleştirmede spor ve futbol en önemli araçlarımızdan biridir" sözleri, rejimin politikalarını sergilemesi bakımından dikkat çekicidir (Sert, 2000: 76).

**13** 3 F: Fiesta, Fado, Futbol.

**14** Kurthan Fişek'in nitelemesiyle, Fenerbahçe'nin "burjuva", Galatasaray'ın "aristokrat", Beşiktaş'ın ise "proleter" takımı olduğu şeklinde bir genelleme mevcuttur. Bu, sol siyasetin Beşiktaş'a biraz daha yakın durmasına neden olmuştur (Bostancıoğlu, 2009: 244 vd.).

enerjisinden faydalanmaya çalışır, kitleden destek ve prestij sağlamayı umar. Futbol aracılığıyla mesajlar vermek ve futbolun sempatisini kullanmak pek çok politikacının tercihi olmuştur (Erdoğan, 2008: 37; Öngören ve Karadoğan, 2002: 220).

Siyaset, futbol kulüplerinin ve kulüp yöneticilerinin kendi aralarındaki iktidar mücadelelerine alet edilmekte ya da futbol, siyasi arenadaki mücadelelerde<sup>15</sup> popülizm malzemesi olarak görülmekte ve kullanılmaktadır (Özdağ ve diğerleri, 2011: 17). Politikacılar gittikleri illerde yaptıkları toplantılarda veya halka hitap ederken, o ilin futbol takımının atkılarını veya sembollerini içeren eşyaları muhakkak surette kullanırlar. Siyasetçiler hem stadyumda hem de televizyonda görünerek bir anlamda halka karışmakta ve başta tuttukları takımın taraftarları olmak üzere tüm vatandaşların sempatisini kazanmaktadırlar. Cumhurbaşkanlığı görevinde bulunmuş Kenan Evren'in Ankaragücü taraftarlığı bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Dönemin Başbakanı Tansu Çiller'in futbolu popülist çıkarları doğrultusunda kullanmaya çalışması, seçim öncesi gezilerinde hemen her ilin takımını birinci lige çıkartacağını vaat etmesi hala akıllardadır (Yılmaz, 2002: 19)<sup>16</sup>. Bunların yanında futbol camiasından siyasete adım atan onlarca isim bulunmaktadır. Bu bağlamda iktidarı elinde bulunduranların futbolu hegemonya aracı olarak sürdürdüğü, popülist politikalara malzeme yaptığı sıkça görülmektedir. Nitekim özerk bir yapıya sahip gibi görünen Türkiye Futbol Federasyonu'nun (TFF) siyasetin etkisinden kurtulamadığı söylenebilir (Kılıç, 2007: 213).

Futbol-siyaset ilişkisi Türkiye'de daha çok kulüp-iktidar ilişkisi biçiminde gözlenmektedir. Kulüplerin yönetim kadroları incelendiğinde politikacılar, bürokratlar, polis şefleri ve bunların desteklediği iş adamlarının yönetimi ellerinde bulundurdukları görülür. Bu ilişki yerel yönetimler düzeyinde de

**15** Seçim mitinglerinde hem iktidar hem de muhalefet partisi liderlerinin, bulundukları şehirlerin futbol takımı kaşkollarıyla konuşmaya çıkması buna örnektir.

**16** Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip Erdoğan da futbolcu kimliği ile bilinir. 2011 seçimlerinden önce Fenerbahçe Kulüp Başkanı Aziz Yıldırım ve futbol takımı kaptanı Alex De Souza'yı Başbakanlık makamında kabul etmiştir. O dönem şampiyonluk yarışında çekişen Trabzonspor camiası bu kabule tepki göstermiştir.

olabilmektedir. Futbol siyaset ilişkisinin en somut yansımaları dönemin siyasi meselelerine bağlı olarak stadyumlarda<sup>17</sup> gerçekleşir (Yılmaz, 2002: 19).

## 5. Futbolda Şike

Geniş kitlelerin futbola olan ilgisi, endüstrileşen futbol, bu endüstriden kazanılan yüksek meblağda maddi gelir beraberinde bazı sorunları da bir arada getirmiştir. Bu sorunların başında gelen şike veya teşvik primine, genelde sporun tüm alanlarında özelde ise futbolda sıkça karşılaşılmaktadır.

Şike Fransızca'dan dilimize yerleşmiş bir kelimedir. Maddi veya manevi bir çıkar karşılığı anlaşma ile bir maçın sonucunu değiştirme, danışık spor karşılaşması yapma olarak tanımlanmaktadır (TDK, t.y.). Sportif anlamda teşvik denince akla, başka takımın oyuncularına üçüncü takımlar yararına müsabakayı kazanmalarına yönelik verilen kayıt dışı para veya menfaatler olarak ifade edilebilir (Özen ve Yılmaz, 2012: 20).

Türkiye'de 14 Nisan 2011 tarihinde kabul edilen 6222 sayılı Sporda Şiddet ve Düzensizliğin Önlenmesine Dair Kanun'a kadar şike veya teşvik primi suç olarak kabul edilmemekteydi. Kavramlar ancak bu kanunun 11 inci maddesiyle hapis ve adli para cezasıyla karşılık bulan bir suç haline getirilmiştir.

Futbolun popüleritesi ve endüstrileşmesi, siyasetle birlikte çıkar gruplarının ve mafya tipi örgütlenmelerin de dikkatini çekmektedir. Futbol endüstrisi kendi içinde yolsuzluk, vergi kaçakçılığı ve karapara aklamayı da üretmektedir (Özen ve Yılmaz, 2012: 27).

Türkiye'de 2010-2011 futbol sezonunda, futbolda var olduğu varsayılan şike olayı ve operasyonu sürecinde siyaset ve bazı çıkar gruplarının etkisi görülmüştür. Şike operasyonu, liglerin bitmesinden ve sezon şampiyonunun

<sup>17</sup> Taraftarların maç başında İstiklal Marşı'nı okuması ilk defa 1991-1992 futbol sezonunda görülmüştür. Dönem itibariyle artan PKK eylemlerinden dolayı yapılan bu davranış sonraki yıllarda resmileştirilmiş ve İstiklal Marşı stat hoparlörlerinden okunmaya başlanmıştır. Uygulama halen devam etmektedir. Güncel gelişen hemen her toplumsal ve siyasi olay stadyumlara malzeme olmaktadır.

Fenerbahçe olarak tescil edilmesinden sonra 3 Temmuz 2011 tarihinde başlatılmıştır. Ligin bitmesi ile şike operasyonunun başlaması arasında geçen sürede milletvekilliēi genel seçimleri yapılmıştır. Ek olarak, şike operasyonunun genel seçimleri manipüle etmemesi için siyasetin bilgisi dâhilinde ertelendiēi yolunda iddialar da mevcuttur<sup>18</sup>. Benzer şekilde bir dini cemaatin şike operasyonuna müdahil olduēu konusu tartışılmakta olan diēer husustur. O dönemde Fetullah Gülen cemaati olarak nitelendirilen bu dini yapının, aynı dönemde kamuoyunda azımsanamayacak bir çevrede suç örgütü olarak tanımladıēını hatırlatmakta yarar vardır. 2014 yılı sonrasında bu yapı devletin resmi aēızlarından terör örgütü, 15 Temmuz 2016 sonrasında ise silahlı terör örgütü olarak nitelendirilmeye başlanmıştır (Zelyurt, 2017: 19).

Şike operasyonunda futbolun ekonomik olarak büyük payına sahip olan Fenerbahçe, Beşiktaş ve Trabzonspor'un da adı geçmiştir (Erdoğan ve Tamirak, 2012)<sup>19</sup>. Bu, operasyonu, milyonlarca takım taraftarını doğrudan ilgilendirir hale getirmiş, siyaseti ve ekonomiyi kaçınılmaz şekilde kapsama alanına almıştır.

2011 yılında yürütölen şike soruşturmasının aslında Fetullahçı Terör Örgütü/Paralel Devlet Yapılanması (FETÖ/PDY) üyelerinin hazırladıēı bir kumpas dosyası olduēu 2014 yılından sonra yüksek mahkeme Yargıtay ve diēer yerel mahkeme kararlarına yansımıştır. FETÖ'nün futbol camiasından himmet adı altında topladıēı yüklü meblaēdaki paralar, soruşturma dosyalarında, mahkeme kararlarında ve medya haberlerinde yer almıştır (Zelyurt, 2017: 29). İstanbul 23. Ağır Ceza Mahkemesi'nde devam eden davada, 2021 yılı Haziran ayı başında hüküm açıklanmış ve sanıklara çeşitli cezalar öngörölmüştür. 2021 Eylül ayında mahkeme gerekçeli kararını açıklamıştır. Gerekçeli kararda, FETÖ'nün futbol dünyasına nüfuz etmeye çalıştıēı, örgüt mensubu emniyet ve yargı çalışanları vasıtasıyla kumpas düzenlediēi ve bu kumpasa yasal bir görünüm vermeye çalıştıēı, kumpas neticesi hem ekonomik anlamda hem de futbol taraftarlarını

<sup>18</sup> Ayrıntılar için bkz. [http://www.kuyruksuz.net/index.php?option=com\\_kunena&func=view&catid=9&id=1469&Itemid=504](http://www.kuyruksuz.net/index.php?option=com_kunena&func=view&catid=9&id=1469&Itemid=504)

<sup>19</sup> Detaylı bir inceleme için bkz. Emrullah Erdoğan ve Özkan Tamirak, (2012) Ne Şike Bitti Ne Sevdam, İstanbul: Alfa.

karşı karşıya getirerek kaos ortamı oluşturarak tek hamlede birden fazla çıkar sağlamayı amaçladığı belirtilmiştir (Anadolu Ajansı, 2021). Aslında örgüt kaos çıkarma amacına da ulaşmıştır. 2013 Mayıs'ında İstanbul'da başlayan Gezi Parkı Protestolarında sokağa ilk inen gruplar, şike davasına konu edilen Beşiktaş ve Fenerbahçe taraftarları olmuştur.

Paranın ve siyasetin yer aldığı her alanda olduğu gibi futbolda da FETÖ izine rastlanmıştır. Fetullah Gülen liderliğindeki terör örgütü, aynı zamanda milyarlarca dolarlık servetiyle hemen hemen tüm dünyayı etkisi altına alabilmiş bir çıkar grubudur. Burada şikenin varlığı veya yokluğu tartışmasından ziyade, FETÖ'nün ekonomik ve siyasal etkileri olan bu soruşturmada aldığı pozisyon irdelenmelidir (Zelyurt, 2017: 31). Bu satırların yazıldığı sırada hem FETÖ üyelerine hem de “şike davasına” ilişkin yargılama süreci devam etmektedir.

Çıkar gruplarının ilgisi bazen futbol dünyasında şikeli maçlar kurgulanarak hayata geçirilmekte, bazen de bahisler manipüle edilerek ciddi bir rant elde edilmektedir. Dünya ve Türkiye’de son yıllarda milyarlarca dolarlık bir ekonomiye ulaşan bahis alanı şikenin kaynağı olarak görülmekte, bahisler olmasa futbolun temizleneceğini düşünenlerin sayısı giderek artmaktadır (Kızar ve diğerleri, 2015: 214). Dijital teknolojilerinin gelişmesi ve yaygınlaşması bahis konusunu sanal dünyaya taşımıştır. Bu da yasadışı bahisle mücadeleyi oldukça güçleştirmektedir.

Görüleceği gibi futbol salt bir oyundan çok daha ötedir. Futbolun popülerliği siyasetten çeşitli çıkar gruplarına ve çok uluslu şirketlere kadar herkesi ilgilendirmektedir. Bu ilgiye de kapitalist üretim ilişkileri içindeki ekonomik albenisinin neden olduğu düşünülmektedir.

## SONUÇ

Bu çalışmada dünyada ve Türkiye’de futbolun popüler kültür yaklaşımları bağlamında bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır.

Futbol artık Williams’ın ısrarla ifade ettiği gibi “demokratik, direnişçi ve

alternatif" bir popüler kùltür alanı deēildir. Futbol çağımızda kùltür endüstrisinin bir ürünü haline gelmiştir. Başka ifadeyle futbol kùltürünün hegemonyaya karşı bir direniş alanı olmaktan çıkıp, tüketicinin herhangi bir durumu sorgulamadan tercih ederek satın aldığı eşya veya ürün olarak pazarda yer bulan bir olguya dönüştüēü söylenebilir. Futbol, kitle kùltürü alanında kapitalist üretim biçiminin yeniden üretilmesine yardımcı olan kùltür endüstrisinin bir malı durumuna gelmiştir.

Futbol sadece statlarda görüldüēü kadarıyla sınırlı deēildir. Futbol endüstrisi geliştikçe çok farklı sanayi kollarını bünyesine dahil etmiştir. Bunların arasında en önemlisi hiç kuşkusuz medyadır. Medyanın televizyondan elde ettiēi gelirlerin yanına bir de dijital iletişim araçları yoluyla elde edilen sermaye birikimi eklenmiştir. Artık birçok futbol müsabakası ve baēlantılı yayınlar İnternet üzerinden izlenebilmektedir. Ayrıca başta reklam gelirleri olmak üzere futbolun her alanından yasal olarak gelir elde edilebildiēi gibi özellikle sanal dünyada korsan medya şebekeleri vasıtasıyla gayri meşru kazanç da sağlanabilmektedir.

Milyarlarca dolarlık futbol endüstrisi tüm kesimlerin dikkatini çekmekte ve maddi ya da manevi olarak bu büyük pastadan pay isteyenlerin oranı her geçen gün artmaktadır. Futboldan ekonomik gelir elde eden gruplar arasında sadece maddi kazanç sağlayanların olduēu düşünmemek gerekir. Siyasi ve bürokratik çevreler de tüm dünyada bu endüstriden payını almaktadır.

Futbol, oyun olarak albenisini korumakta ve bunu sürekli olarak yeniden üretmektedir. Ancak 2020 yılında Çin Halk Cumhuriyeti'nde başlayıp dünya geneline yayılan Kovid19 pandemisinin ölkelere getirdiēi sınırlılıklar nedeniyle sermayenin futboldan elde ettiēi kazançların payı düşmüştür. 2021 yılında sermayesi en yüksek 12 Avrupa futbol kulübünün, UEFA ve FIFA'dan baēımsız olarak yeni bir Avrupa Süper Ligi kurmak istemesinin temel sebebinin pandemi nedeniyle düşen futbol gelirlerinin telafi edilmek istenmesinden kaynaklandiēı değerlendirilmektedir.

Sermaye sahipleri getirisi bu denli yüksek bir oyunun yönetiminin tek başına FIFA veya UEFA'ya bırakılmasını kârlı bulmamaktadır. Bakış açısı olarak

aynı kapitalist tarafta bulunan farklı güç odakları ortak kabul etmemekte ve artı değerın sadece kendilerinde kalmasını sağlayabilmek adına her yolu denemektedir. Zengin Avrupa futbol kulüpleri, tıpkı sanayi devrimi dönemindeki gibi kendilerini fabrikaların, diğer futbol kulüplerini ise işçilerin yerine koymaya çalışmaktadır. Ancak içinde bulunulan çağ itibarıyla bunu gerçekleştirmek ve futbol sermayesini sadece sınırlı sayıdaki bir grubun elinde tutabilmek pek mümkün değildir. Marx'ın öngörüsünün aksine, çağdaş kapitalist toplumlarda yaşayan ve zincirlerinden başka kaybedecek çok şeyi olan proleterlerde olduğu gibi hangi ülkede kurulu olursa olsun futbol endüstrisinin de kaybetmek istemediği çok şey vardır.

Yasal kazanç kadar yekûn tutan şike ve bahis gibi gayri meşru gelirleri de göz ardı etmemek gerekir. Futbol endüstrisinin siyaseten veya ekonomik olarak yaşadığı sorunları örgütlenerek bir nebze de olsa çözebileceği değerlendirilmektedir. Özerk yapıya sahip TFF'nin özerkliğini pekiştirici adımlar atması, futbol kulübü başkanlarından oluşan Kulüpler Birliği gibi yapılanmaların etkinliğini artırması, futbol emekçilerinin de sendika ve dernek gibi sivil toplum kuruluşları çatısı altında örgütlenmesi ve kamuoyunun popülizm ve gayri meşru kazançlar konusunda farkındalıklarının artırılarak bilinçlendirilmeleri yaşanan problemlerin çözümüne katkı sağlayacaktır.

Bu alanda nüanslarla birbirinden uzaklaşan kitle kültürü ve Williams'ın popüler kültür olgusunun her an birbirinin yerini alabileceği düşüncesiyle, futbolun kitle kültüründen kurtularak hegemonya içinde bir mücadele alanına dönüşmesinin her zaman mümkün olabileceğini ifade edebiliriz. Hatta günümüzde dahi bunun örneklerine rastlamaktayız. Ancak görünen odur ki şimdilik hegemonya ve popüler kültür mücadelesinden, Karl Marx veya Ernesto Che Guevara'yı dahi pazarlamayı başarabilen kapitalist sistem galip çıkmıştır.

## Kaynakça

- Adorno, T. (2007). *Kültür endüstrisi: Kültür yönetimi*, İstanbul: İletişim.
- Akşar, T. (2010). *Futbol ekonomi politiği üzerine yazılar*. İstanbul: Literatür.
- Althusser, L. (2010). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları*. A. Tümertekin (Çev.). İstanbul: İthaki.
- Anadolu Ajansı. (2021). <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/futbolda-sike-kumpasi-davasinin-gerekceli-karari-aciklandi-/2357694> (Erişim: 25/10/2021)
- Arslanoğlu, K. (2005). *Futbolun psikiyatrisi*. İstanbul: İthaki.
- Aytaç, Ö. (2004). Kapitalizm ve Hegemonya İlişkileri Bağlamında Boş Zaman, C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, C. 28, S. 2, s. 115-138.
- Begtimur, M. E. (2018). Frankfurt okulu ve kitle iletişim araçları eleştirisi. *Kuram ve Uygulamada Sosyal Bilimler Dergisi*, Y. 2, S. 2, s. 50-63.
- Boniface, P. (2007). *Futbol ve küreselleşme*. İ. Yerguz (Çev.). İstanbul: NTV.
- Bora, T. ve Erdoğan, N. (2009). Dur tarih, vur Türkiye. Horak, Roman, Reiter, Wolfgang ve Bora, Tanıl (Der.). *Futbol ve kültürü* (Kitap içinde). İstanbul: İletişim.
- Bostancıoğlu, A. (2009). Taraftar ve solcu olmak. Horak, Roman, Reiter, Wolfgang ve Bora, Tanıl (Der.), *Futbol ve kültürü* (Kitap içinde). İstanbul: İletişim.
- Büker, S. (1992). *Tenisten sonra sodasız viski*. Ankara: İmge.
- Crehan, K. (2006). *Gramsci kültür antropoloji*. Ü. Aydoğmuş (Çev.). İstanbul: Kalkedon.
- Colome, G. (2009). FC Barcelona ve Katalan kimliği, Horak, Roman, Reiter, Wolfgang ve Bora, Tanıl (Der.), *Futbol ve kültürü* (Kitap içinde). İstanbul: İletişim.
- Çoban, B. (2008). Futbol ve toplumsal muhalefet. *G.Ü. İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, S. 26, s. 59-89.

Doğan, C. (2008). Popüler kültür ve spor/futbol. *Sosyoloji Notları Dergisi*, S. 4-5, s. 13-21.

Erdinç, E. ve Tamirak, Ö. (2012). *Ne şike bitti ne sevdam*. İstanbul: Alfa.

Erdoğan, İ. (2001) *Popüler Kültürde Gasp ve Popülerin Gayri Meşruluğu*. (Erişim: 1 Mart 2021).

----- (2004). *Popüler Kültürü Anlamak Üzerine*. (Erişim: 1 Mart 2021).

----- (2008). Futbol ve futbolu inceleme üzerine. *G.Ü. İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, S. 26, s. 1-58.

Erdoğan, İ. ve Alemdar, K. (2005). *Popüler kültür ve iletişim*. Ankara: Pozitif.

Gökaçtı, M. A. (2008). *Türkiye’de futbol ve siyaset*. İstanbul: İletişim.

Gökalp, E. (2004). *Türkiye’de spor basını ve milliyetçilik söylemi*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazetecilik Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara.

Hall, S. (1997). Popüler olanın yapıbozumu üzerine notlar. *Mürekkep Dergisi*, S. 8, s. 15-22.

----- (2008). Kültürel çalışmalar ve teorik mirası. S. Çelenk (Der.). *İletişim çalışmalarında kırılmalar ve uzlaşmalar*, (Kitap içinde). Ankara: De Ki.

<http://www.cnnturk.com/2012/spor/futbol/05/29/2.5.milyon.cemaat.mensubu.fenerbahceli/662871.0/index.html> (Erişim: 5 Mayıs 2021).

[http://www.kuyruksuz.net/index.php?option=com\\_kunena&func=view&catid=9&id=1469&Itemid=504](http://www.kuyruksuz.net/index.php?option=com_kunena&func=view&catid=9&id=1469&Itemid=504) (Erişim: 1 Mayıs 2021).

<http://spor.mynet.com/haber/uefa-ispanyada-olanlara-ne-diyecek/50629> (Erişim: 5 Mayıs 2021)

<https://www.fotomac.com.tr/futbol/2021/04/19/son-dakika-spor-haberleri-avrupa-super-ligi-iptal-edilecek-mi-florentino-perez-acikladi> (Erişim: 10/10/2021)

Kellner, D. (2009). Kültürel araştırmalar ve sosyal teori: eleştirel bir müdahale. <http://www.istanbul.edu.tr/4.boyut/index.php?sayfa=oku&id=4> (Erişim: 7 Şubat 2021)

Kılıç, O. (2007). *Politik futbol*. İstanbul: Truva.

Kırca, A. (2000). *Futbol hayattır*. İstanbul: Can.

Kızar, O., Dalkılıç, M. ve Bayrak, M. (2015). Futboldaki şike olayları hakkında spor adamları ve spor yazarlarının düşüncelerinin incelenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(10), s. 212-222.

Kozanoğlu, C. (2004). Futbol üzerine söyleşi. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi*. S. 57.

Küçükcan, U. (2002). Frankfurt okulu ve kitle kültürü çalışmaları. *Kurgu Dergisi*, S. 19, s. 257-269).

Marx, K. ve Engels, F. (2014). *Komünist manifesto*. N. Satlıgan (Çev). İstanbul: Yordam.

Mutlu, E. (2008). *İletişim sözlüğü*. Ankara: Ayraç.

Odabaş, U. K. (2018). Frankfurt okulu ya da eleştirel teori üzerine. *Dört Öge*. S. 14, s. 211-233. <http://dergipark.gov.tr/dortoge> (Erişim: 25/10/2021)

Öcal, D. (2002). Halkla ilişkiler endüstrisi, popüler spor ve futbol. *Toplumbilim Dergisi*. S. 16, s.117-128.

Öngören, H. ve Karadoğan, E. (2002). Küresel tutku: Futbol. *İ.Ü. İletişim Fakültesi Dergisi*. S. 14, s. 209-221.

Özbek, M. (2010). *Popüler kültür ve Orhan Gencebay arabeski*. İstanbul: İletişim.

Özcan, T. (2009). *Kültürel Çalışmalar*. [http://www.teias.gov.tr/ebulten/makaleler/2009/ing\\_kult\\_okulu.htm](http://www.teias.gov.tr/ebulten/makaleler/2009/ing_kult_okulu.htm) (Erişim: 4 Nisan 2021)

Özdağ, S., Duman, S. ve Fişekçioğlu, İ. B. (2011). Popüler kültür: Futbol mu? “putbol” mu?. *TKF Sosyal Bilimler Dergisi*. S. 1, s. 11-22.

Özen, M. ve Yılmaz, S. (2012). Şike ve teşvik suçları. *Ankara Barosu Dergisi*, S. 2, s. 17-41.

Sert, M. (2000). *Gol atan galip*. İstanbul: Bağlam.

Soygüden, A. (2016). Profesyonel futbol kulüplerinin gelir kaynaklarının incelenmesi. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Ekim, 9(4), s. 21-35.

Storey, J. (2000). *Popüler kültür çalışmaları*. İstanbul: Babil.

Şahin, M. Y. ve Tunçkol, M. (2010). İşçi hareketlerinin futbolun tarihsel gelişim sürecine etkisi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 1, s. 219-236.

Şentürk, Ü. (2007). Popüler bir kültür örneği olarak futbol. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 31, S. 1, s. 25-41.

Talimciler, A. (2002) Futbolun “meta”laşması. *Toplumbilim Dergisi*, S. 16, s.37-42.

----- (2008). Futbol değil iş. *G.Ü. İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*. S. 26, s. 90-114.

Türk Dil Kurumu (t.y.). <https://sozluk.gov.tr> (Erişim: 25/10/2021)

Yaylagül, L. (2010). *Kitle iletişim kuramları*. Ankara: Dipnot.

Yılmaz, E. (2002). Futbol ve yaşam. *Toplumbilim Dergisi*, S. 16, s.15-22.

Yurdesin, D. (2005). Futbol, kamusal alan ve demokrasi. *Toplum ve Bilim Dergisi*, S. 103, s. 107–121.

Zelyurt, M. K. (2017). Sonuçları açısından 3 Temmuz ŗike olayı. *Marmara Üniversitesi, Spor ve Eēitim Bilimleri Dergisi*, 4(1), s. 16-32.